

Nehalennia

DUIKEN NAAR
EEN VERDRONKEN
SCHELDETEMPPEL

Dankzij sponsoring
staat er terug een
tempel in de duinen
© Sven Van Haelst

Schippers die Romeinse altaren opvissen. Duikers die op dakpannen, scherven en bronzen schaaltes stoten. En een standbeeld van een mysterieuze vruchtbaarheidsgodin in het net. Neen, niet ergens in een Italiaanse baai, maar vlakbij. In de Oosterschelde nabij Colijnsplaat ligt een verdrinken Romeinse tempel. *Ex situ* ging op een koude dag in januari in zee met maritiem archeoloog Sven Van Haelst, schipper Bèr, duiker Toni en tempelbeheerder Johan.

In 1970 viste schipper K.J. Bout in de Oosterschelde met zijn kotter drie brokken zandsteen en een stuk kalksteen op. Ze kwamen allemaal uit de ongeveer dertig meter diepe Schaar van Colijnsplaat. Onder de pokken en zeelelies herkende de schipper zorgvuldig uitgehakte letters. De drie stukken zandsteen vormden samen een beeldhouwwerk dat een zittende vrouw in een nis voorstelde. Bij nader onderzoek van het Rijksmuseum voor Oudheden in Leiden (RMO), bleek het te gaan om een Romeinse altaarsteen ter ere van de godin Nehalennia.

Sinds deze toevalsvondst werden er verschillende onderzoeken uitgevoerd in Colijnsplaat. Eerst door het RMO en vanaf halverwege de jaren '70 tot einde jaren '90 door dhr. Valster, een duiker uit Goes. Sinds 1997 voert het 'Nehalennia Archeologisch Duikteam' (NAD) hier duikonderzoek uit, onder begeleiding van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en de Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland.

OFFERS VOOR NEHALENNIA

In totaal werden ongeveer 330 altaren en altaarfragmenten bovengedaald. De duikers vonden ook een aanzienlijke hoeveelheid bouw materiaal, zoals blokken tufsteen, metselwerk, houten palen en dakpannen. Deze bouwelementen zijn afkomstig van een heiligdom dat door stormvloed en langdurige kusterosie verzonken is. Ook keramiek, maalsteenfragmenten en enkele metalen voorwerpen, zoals schalen en kandelaars, behoren tot de vele vondsten.

De inscripties en de iconografie op de Romeinse altaarstenen leverden heel wat kennis over de godin, de mensen die offerden in de tempel en de bloeiende handel. De godin Nehalennia is een inheemse beschermgodin voor vissers, zeelui en handelaren die in de 2de en 3de eeuw vereerd werd bij de monding van de toenmalige Schelde. Vermoedelijk is de cultus al veel ouder. Veel van de aanbidders waren afkomstig uit het beneden-Rijngebied, waar de hui-

De boot van het Nehalennia Archeologisch Duikteam klaar voor de actie © Sven Van Haelst

dige steden Keulen, Trier en Nijmegen gelegen zijn. Ook het onderzoek naar de gebruikte steensoorten wijst op herkomstgebieden als de Eifel, het Rijngebied en de Maasvallei tussen Namen en Huy en Noordoost-Frankrijk.

Verschillende onderzoekers zijn ervan overtuigd dat er bij dit heiligdom een nederzetting met haven moet gelegen hebben, voor de overslag tussen binnenvaart- en zeeschepen. Op één van de altaren komt de plaatsnaam Gannenta voor. Mogelijk is dat de naam van de plaats waar de tempel stond. Het was misschien wel één van de belangrijkste havens in de midden-Romeinse periode, gelegen op een knooppunt van de handelsroutes tussen het Rijnland, Noord- en Zuid-Gallië en Brittannië. De inscripties spreken over handel in zout, vissaus, wijn en aardewerk. Wanneer precies het complex verdween, is moeilijk te zeggen. De stijgende zeespiegel hertekende volledig de toenmalige kustlijn. In de loop der eeuwen verdween het Romeinse landschap onder water en zand, net als de nederzetting.

DE RESULTATEN SAMENGEBRACHT

Tijdens onderzoek in 2010 en 2011 werden voor het eerst alle gegevens van de verschillende onderzoeken samengebracht, bestudeerd en aangevuld met historische diep-

tegegevens en de resultaten van geofysisch onderzoek, zoals *side scan sonar*. Daaruit is gebleken dat de vondsten binnen een gebied van ongeveer driehonderd op vierhonderd meter liggen en op een diepte van tweeëntwintig tot achtentwintig meter NAP (Normaal Amsterdams Peil). Binnen dit gebied ligt een kleinere zone van ongeveer zestig op honderd meter van waaruit alle altaarstenen en -fragmenten lijken te komen. In deze kleine zone lag wellicht de oorspronkelijke tempel, aangezien daar ook de zwaardere objecten als altaarstenen, tufsteen en metselwerk vandaan komen.

De toestand van de site verandert voortdurend. Afhankelijk van onder andere de getijdenwerking worden de archeologische resten begraven onder lagen jong zeezand of juist opnieuw vrij gespoeld. Gelukkig hebben deze bewegingen geen al te grote invloed op de locatie en de onderlinge samenhang van de vondsten.

TOPJE VAN DE IJSBERG

Side scan sonar onderzoek, waarbij met behulp van het uitzenden en terug opvangen van gereflecteerde geluidsgolven een beeld gevormd wordt van de bodem, heeft helaas weinig kunnen bijbrengen aan de kennis van de nog aanwezige vondsten op de bodem. De resolutie van de beel-

Terug op de boot worden de vondsten bestudeerd © Sven Van Haelst

den was onvoldoende om objecten als altaarstenen of blokken tufsteen te kunnen herkennen. Toch hebben deze sonaronderzoeken een hele reeks afwijkingen opgeleverd die tijdens toekomstige duiken kunnen gecontroleerd worden. Misschien gaat het om grotere objecten of bodemstructuren, zoals mogelijke bijgebouwen van de tempel.

Uit het huidige duikonderzoek blijkt dat nog steeds heel wat artefacten en bouwmaterialen aanwezig zijn. Er spelen echter moeilijke duikomstandigheden mee, zoals sterke stroming, slecht zicht, duikdieptes van gemiddeld zevenentwintig meter of meer, de donkerte en onvoorspelbare zandbewegingen. Samen met de verwerking en de begroeiing met zeeorganismen bemoeilijkt dat het vinden of herkennen van sommige artefacten. Aangezien er onder deze moeilijke omstandigheden toch kleine artefacten gevonden kunnen worden, wijst dat er misschien op dat slechts het topje van de ijsberg zichtbaar is.

HET NAD-DUIKTEAM

De meest recente duiken naar de Nehalleniatempel worden vooral door een aantal Vlamingen uitgevoerd. *Ex situ* was geïntrigeerd door deze duikers die weer en wind trotseren om deze tempel te onderzoeken en interviewde het NAD-duikteam.

De Schelde is moeilijk
duikterrein met onder
andere slecht zicht
© Sven Van Haelst

Ex situ — We weten nu hoe de tempel werd ontdekt, maar hoe zijn jullie erin gerold?

URBAIN STERKENDRIES (BÈR) — “Na dik vijftientig jaar duiken werd mijn interesse voor onderwaterarcheologie gewekt door een bezoek aan het maritiem museum in Zierikzee, waar twee altaren stonden tentoongesteld. Na wat rondvragen belandden we in het Museum van Oudheden in Leiden, waar ze ons veel informatie gaven, maar ons er ook meteen bij vertelden dat je er niet zomaar op kon duiken. Na een jaar van rondzwerven zijn we bij het NISA (Nederlands Instituut voor Scheeps- en Onderwaterarcheologie) terecht gekomen en later bij de Provinciale Archeoloog van Zeeland.”

TONI CERKASKI — “Ja, bij mij is dat nogal een vreemd verhaal. Ik had aan de kunstacademie in Arendonk een *maske* leren kennen die Pascal kende, een van de duikers van NAD. Aangezien ik ook altijd al duiker ben geweest en graag meer doe dan gewoon rondzwemmen, was ik onmiddellijk geïnteresseerd. Voor mij is alles goed, of het nu biologie is dan wel archeologie. Als ik maar iets nuttig kan doen onder water.”

SVEN VAN HAELST — “Bij mij hetzelfde verhaal. Het verbond mijn passie voor duiken en mijn interesse in archeologie perfect met elkaar.”

Een alt
steen t
van de
Nehale
© Rijks
museu
Oudhe
Leiden

— **Hoe hebt u de Rijksdienst dan overtuigd?**

BÈR — “Toen ze mijn gezaag beu waren, kreeg ik een vergunning voor een dag. Nadat we voorwerpen, waaronder een bronzen schaal, begonnen te vinden en hen daarvan ook secuur op de hoogte brachten, konden we uiteindelijk hun vertrouwen winnen.”

TONI — “Eigenlijk hebben we ze omgekocht met die schaal (lacht)!”

— **Wat is het moeilijkste aan het duiken in de Oosterschelde?**

TONI — “Het voortdurend rondzwevende zand bemoeilijkt echt het zicht. Daardoor ziet de camera soms ook meer dan wij. Achteraf, als we *op 't gemak* de beelden bekijken, zien we plots dingen die we onder water helemaal niet zagen. Jammer genoeg hebben we niet altijd een camera mee.”

BÈR — “Alles is een probleem en niks is een probleem. De steeds wisselende omstandigheden zijn het lastigste. Je kan nooit goed voorspellen of het nu goed weer zal zijn om te duiken of niet. En daarom is het ook moeilijk om vaste duikers te vinden. Duikers wachten niet graag lang op de juiste omstandigheden of vinden het al saai na twee of drie duiken, omdat je vaak niets vindt door het zand.”

SVEN — “Je kan gemakkelijk een heel weekend enkel op zand duiken en de meesten vinden dat maar niks. Het gebied wordt in meer of mindere mate vrij gespoeld of afgedekt met zeezand, afhankelijk van getijdenstromingen — doodtij of springtij — en weersomstandigheden, zoals windrichting en windkracht. Het is ook geen rechtlijnig verhaal. In het begin doken we erg vaak op de klei. Daarna begon er steeds meer zand bij te komen. Nu, de laatste twee jaar, is het zand opnieuw aan het minderen. De geul is zich aan het verleggen, waardoor het onderzoek eenvoudiger verloopt.”

— **Wat is het leukste dat je al gevonden hebt?**

TONI — “Dat was eigenlijk al tijdens mijn tweede duik! Ik denk dat we daar een zuil van ongeveer tweeënhalve meter lang gespot hebben en Luc, een andere duiker, zat op iets wat verdacht veel op een fronton leek. Maar aangezien het maar een verkennende duik was, in het volle zand, hadden we niks verwacht en toen we opnieuw boven kwamen, was de boot al verplaatst, waardoor we de exacte coördinaten niet meer hadden. Tot vandaag zijn we er nog steeds naar op zoek.”

— **Hoe staan de lokale bewoners van Colijnsplaat tegenover het project (ondertussen wandelt Johan Sturm binnen)?**

SVEN — “Die zijn daar wel mee bezig. In heel de regio is er eigenlijk behoorlijk wat interesse.”

JOHAN STURM — “Het is wel een icoon in de regio, maar het varieert erg. Toen we in 1998, naar aanleiding van ‘400 jaar Colijnsplaat’, naar buiten kwamen met ons plan voor de evocatie van de tempel, waren er mensen die vonden dat we dat geld beter in een nieuwe sporthal investeerden. Anderen vonden het dan weer fantastisch. Natuurlijk lag het ook gevoelig bij de sterk gelovigen op het eiland, die vonden dat een heidense tempel hier niet thuishoorde.”

— **Hoe is dan toch gelukt om de tempel tot stand te laten komen?**

JOHAN — “Na zeven jaren van zoeken naar fondsen hadden we uiteindelijk genoeg bij elkaar. Ik werkte op de Vrije Universiteit van Amsterdam, waar toen diverse archeologen belangstelling hadden voor Nehalennia. Zij hebben ons enorm geholpen met het ontwerp en de maatvoering van onze tempel. De zuilen van de tempel werden gekocht door sponsors. Ikzelf kocht er ook een voor mijn vrouw. Een ‘huwelijkszuil’, als het ware (lacht).”

— **Wordt de tempel tegenwoordig gebruikt?**

JOHAN — “De tempel is eigenlijk enkel een gedenkteken, hoewel er wel ooit een trouwfeest in Romeinse stijl plaatsgevonden heeft. Vreemd genoeg krijgt het monument de laatste tijd steeds meer een religieuze betekenis. We krijgen af en toe vragen van ‘moderne heksen’ en andere vereerders van natuurgoden om er ceremonies te mogen houden. Voor mij is dat allemaal oké, zolang ze de wet niet overtreden en de plaatselijke bewoners niet provoceren (lacht)!”

— **Wat wil jullie nog het liefst vinden?**

ALLEN IN KOOR — “De exacte plaats van de tempel natuurlijk!”

BÈR — “Al vijftien jaar verklaren ze me allemaal gek. Maar een keer zal het wel lukken. Ik, ik ga hem vinden! Het is een heel moeilijk duikgebied hier. Daardoor is het al die eeuwen gespaard gebleven van plunderingen. Als het gemakkelijk geweest zou zijn om de tempel ‘op te vissen’, dan was alles al lang weg geweest. Maar nu, met onze moderne technologie en kennis, zullen we zeker slagen.”

Sven Van Haelst & Carolien Van Hecke

Meer info?

www.nehallenia.com

www.nehalennia-tempel.nl